
Mauro PITTERI

GRANIČNE OZNAKE MOTOVUNSKJE ŠUME IZ 1779. GODINE

MOTOVUN FOREST BOUNDARY MARKERS ERECTED IN 1779

Mauro PITTERI
ITI C. Zuccante, via Baglioni 22
30173 Venezia Mestre, Italia
mpitteri@libero.it

Mauro PITTERI
ITI C. Zuccante, via Baglioni 22
30173 Venezia Mestre, Italia
mpitteri@libero.it

UDK 902.3 : 347.236] (497.5 Motovun) "1779"
Izvorni znanstveni članak
Priljeno: 21. srpnja 2014.
Odobreno: 1. kolovoza 2014.

UDC 902.3 : 347.236] (497.5 Motovun) "1779"
Original scientific paper
Received: July 21, 2014
Approved: August 1, 2014

Godine 1779. mletački Senat dekretom odobrava određivanje granica šume u Motovunskoj dolini i postavljanje graničnih oznaka izrađenih od kamena vezanog vapnom. Zahvaljujući tom dokumentu znamo da ih je projektirao inženjer Cristoforo Bighignato, a poznati su i troškovi izvedenih radova, koji su iznosili 1.500 venecijanskih dukata, i broj novih oznaka, kojih je bilo tristo. Smatralo se potrebnim odrediti područje šume ne bi li se spriječilo neovlašteno korištenje i prelaženje međe te učinilo vidljivom crtu koja odvaja javno zemljište u vlasništvu države i zemljište u privatnom vlasništvu. Nadalje, dekret Senata dokumentirano i sa sigurnošću potvrđuje istraživanja na terenu koja je proveo Arheološki muzej Istre.

In 1779, the Venetian Senate approved a decree ordering the demarcation of the forest in Motovun Valley and the setting up of border markers made of stone bound with lime. Thanks to this document, we know that they were designed by engineer Cristoforo Bighignato, that the amount spent on these works totaled 1,500 Venetian ducats, and that three hundred of these markers were erected. It was considered necessary to determine the area covered by the forest in order to prevent its unauthorized use and the crossing of its boundary, and to draw a visible line that separated public land owned by the State from privately owned land. Furthermore, this Senate decree documents and fully confirms the results of field research activities carried out by the Archaeological Museum of Istria.

KLJUČNE RIJEČI: Istra, Motovunska dolina, šuma, granične oznake, granično kamenje

KEY WORDS: Istria, Motovun Valley, forest, boundary markers, boundary pillars

Hvale je vrijedno istraživanje koje je proveo Arheološki muzej Istre u cilju identificiranja, katalogiziranja i restauriranja drevnih kamenih graničnih oznaka koje se još uvijek nalaze na terenu. Radi se, naime, o oznakama koje su dali postaviti nekadašnji vladari nastojeći prijeći iz nekog, još aproksimativnog koncepta svoje nadležnosti nad teritorijem u pragmatičniji koncept, u cilju racionalne organizacije prostora, vodeći računa o novim znanstvenim idejama koje je prosvjetiteljstvo širilo diljem Europe. Brojni su nalazi koje su na istarskom tlu pronašli znanstvenici, a među njima se ističu oni korišteni za određivanje međe nekih od najznačajnijih šumskih područja u doba Venecije. Tako je nastao rad o graničnim oznakama šuma i katalog koji sadrži 441 nalaz (Bertoša, Bradara, Kuzmanović 2009, 115-144; Bradara, Bertoša, Kuzmanović, Gallo, Gobić-Bravar, Valenčić 2013). Dokument koji se čuva u Državnom arhivu u Veneciji dopunjuje nalaze istraživača na terenu. Radi se o dekretu od 7. listopada 1779. i njegovim dodacima, zvanom *parte* na jeziku mletačkih činovnika. Tom je odlukom Senat naredio određivanje granica šume u Motovunskoj dolini te odobrio postavljanje graničnih oznaka, koje se i danas nalaze na terenu.

Poznato je da je već od 15. stoljeća Mletačka Republika zaštitila sve hrastove šume na svojem području, ne bi li pribavila potrebne količine drva, kako za gradnju, tako i za ogrjev. Za neke od tih šuma izdan je "proglas", odnosno naređeno je da se drvo smije koristiti isključivo za potrebe brodogradnje i brodogradilišta, tamošnjeg Arsenala, koji je na taj način imao mogućnost raspolagati šumama u javnom vlasništvu, nazvanima "šume svetog Marka". Dvije od tih šuma za koje je izdan proglas bile su ona u Montellu, na području Trevisa, gdje su se sjekli "ravni" hrastovi, te šuma u Motovunskoj dolini, iz koje su se dovozili "savnuti" hrastovi; i jedni i drugi bili su nužni za izgradnju trupa brodova. U Motovunu je bilo na tisuće "savnutih i rašljastih" hrastova, čiji je izgled postignut posebnim tehnikama ne bi li se razvile velike, bogato razgranate krošnje (Bradara, Bertoša, Kuzmanović, Gallo, Gobić-Bravar, Valenčić 2013, 59).

Zbog njihove strateške važnosti, za razliku od svih drugih šuma, kako šumom Montello, tako i šumom u Motovunskoj dolini upravljali su posebni magistrati, koji su bili odgovorni Vijeću Desetorice (*Consiglio dei Dieci*) pa su stoga te šume tijekom čitavog razdoblja

The research activities conducted by the Archaeological Museum of Istria, in order to identify, catalogue and restore all existent boundary pillars that were used to demarcate ancient boundaries, are praiseworthy indeed. These are, in fact, tangible markers that were erected by former rulers, who were trying to move away from an approximate concept of territorial jurisdiction, to a more pragmatic one, in order to achieve a more rational organization of space, taking into account new scientific ideas that the wave of Enlightenment spread across Europe. Researchers discovered numerous finds on the territory of Istria, standing prominently amongst which are boundary markers that were used to delimit some of the most important forests from the period of Venetian rule. Thus it was possible to write a paper that deals with forest boundary markers, and compile a catalogue where 441 finds (Bertoša, Bradara, Kuzmanović 2009, 115-144; Bradara, Bertoša, Kuzmanović, Gallo, Gobić-Bravar, Valenčić 2013) are described. At this point it is clear that the document kept in the State Archives at Venice corroborates the results obtained by researchers in the field. This document, called *parte* in the language used by Venetian officials, is a decree dated October 7, 1779, together with its appendices. This Senate decree ordered the demarcation of the forest in Motovun Valley and approved the erection of boundary markers that can be still observed on the field to this day.

As is well known, in order to obtain the necessary quantities of wood, both for construction and for firewood, the Republic of Venice protected all of its oak forests already in the 15th century. For some of these forests a "proclamation" was issued, which ordered that the wood contained therein was to be used exclusively for shipbuilding, i.e., for the needs of the shipyard, the local Arsenal, which was thus put in a position to dispose of publicly owned forests that were called "St. Mark's forests". Two of the most important forests for which a proclamation was issued were the forest at Montello, in the region of Treviso, where "straight" oaks were harvested, and the one in Motovun Valley, from which "bent" oaks were obtained; both types of oaks were necessary in the shipbuilding industry for the construction of hulls. Motovun forest contained thousands of "bent and forked" oaks, whose appearance was attained by using special techniques that served to develop large, well-ramified treetops (Bradara, Bertoša, Kuzmanović, Gallo, Gobić-Bravar, Valenčić 2013, 59).

Given their high strategic value and unlike all other forests, both at Montello and in Motovun Valley the forests were managed by special magistrates who answered to the Council of Ten (*Consiglio dei Dieci*). As a result, these

mletačke vladavine čuvane i uzgajane s dužnom pažnjom (Lazzarini 2009, 16–18). U Motovunskoj dolini osnovan je rezervat pod hrastom, na površini od 1.611 hektara. Stabla namijenjena gradnji brodova imala su posebnu oznaku, koju su stavljali tesari i nadstojnici gradnje (zvani *proti*) koji su pratili istražitelje, a potomje je *pro tempore* imenovalo Vijeće deseterice ne bi li uz pomoć javnog bilježnika inventarizirali sve postojeće hrastove. Oznaka se u Motovunu spominje prvi put 1538., kada je također naređeno da se izmjeri površina šume i da se ona ogradi, mada nam nije poznato jesu li te naredbe doista i provedene (Bertoša 2013, 25). Gusto naseljenom gradu poput Venecije, međutim, nije trebalo samo drvo za gradnju brodova, već i za ogrjev. Providuri za drvo (*Provveditori alle legne*) imali su zadatak opskrbiti stanovništvo potrebnim ogrjevom, pri čemu su pogled usmjeravali naročito prema istarskim lukama. Kada je oskudica bila velika dolazili bi u sukob s vlasnicima Arsenala, koji su željeli da se drvo koristi isključivo za gradnju brodova.

Godine 1542. Domenico Falier, providur za drvo, upućen je u Istru da pribavi drvo za ogrjev. S njime je putovao Leonardo Loredan, vlasnik Arsenala, čiji je zadatak bio da kontrolira da Motovunska šuma, koja je bila u javnom vlasništvu, bude potpuno sačuvana. Obojica su, dakle, pregledali šumu, ali s različitih polazišta – jedan je bio u potrazi za ogrjevom, a drugi je želio da se hrastova stabla sačuvaju. Ušavši na konju u dolinu zajedno s *protima*, ustanovili su da je šuma “prekrasan *džojel*”¹, o kojem treba voditi računa. Valjalo je stoga odlučno intervenirati ako se željelo sačuvati tako vrijednu imovinu. Godinama nisu iskopavane nove odvodne jame niti održavane postojeće. Tom je nepažnjom prouzrokovano plavljenje triju ili četiriju lokacija, na kojima su se potom hrastovi, jaseni i brijestovi osušili pa je prijetila opasnost da odumru (Tiepolo 1987, 67).

Glavni problem u okolici šume bila je rijeka Mirna, koju je trebalo osposobiti za plovidbu do Baštije, luke na rijeci i mjesta za ukrcaj drva namijenjenog Veneciji. Providur Falier je takve radove smatrao neophodnima, jer ne bude li se brzo djelovalo, stanovništvo Venecije bi sljedeće godine još više osjetilo nedostatak ogrjevnog drva (Tiepolo 1987, 69). I vlasnik Arsenala Leonardo Loredan primijetio je teške probleme vezane uz vlagu i vodu. Naišao je na zatrpane jame i brane,

forests were well-kept and cultivated with due diligence throughout the period of Venetian rule (Lazzarini 2009, 16–18). A reserve covering an area of 1,611 hectares under oak was thus established in the valley of Motovun. The trees that were intended for shipbuilding were marked with a stamp by the carpenters and construction supervisors (called *proti*) who accompanied the investigators, the latter being appointed on a *pro tempore* basis by the Council of Ten to compile an inventory of all existing oaks in the forest, accompanied by a public notary. These tree-stamping activities at Motovun were first mentioned in 1538, when an order was issued to measure the area occupied by the forest, and to erect a fence around it, although we are not aware whether these commissions were ever implemented (Bertoša 2013, 25). However, a densely populated city like Venice did not need wood solely for shipbuilding, but also for fuel. The Superintendents for wood (*Provveditori alle legne*) had the task to supply to the public at large the necessary quantities of fuel, and for this they directed their attention particularly towards Istrian ports. When the need for fuel was great, they came into conflict with the owners of the Arsenal, who wanted to use this wood exclusively for shipbuilding.

In 1542, Domenico Falier, the Superintendent for wood, was sent to Istria to obtain firewood. On this trip he was accompanied by Leonardo Loredan, the owner of the Arsenal, whose task was to control that the forest at Motovun, a forest in the public domain, was preserved in its entirety. Both men, hence, inspected the forest, but from widely differing standpoints, one looking for firewood, the other wanting to preserve the oaks there. Upon entering the valley on horseback in the company of the *proti*, they discovered that the forest was “uno bellissimo zogiello” (a precious jewel), and this jewel had to be taken care of. A decisive intervention was thus needed if such a valuable asset was to be preserved. But, for example, many years passed before any new drainage pits were excavated, and on top of this, the existing ones were not properly maintained. Such negligence resulted in flooding on three or four locations, which in turn caused oak, ash and elm trees there to dry, creating an environment that endangered their very existence (Tiepolo 1987, 67).

The main environmental problem for the forest was the presence of the Mirna River that flowed alongside it, which had to be rendered navigable up to Bastia, a river port where wood intended for Venice was loaded. Superintendent Falier was of the opinion that such works were indispensable, and if quick action did not follow,

¹ Prekrasan dragulj.

¹ Un bellissimo gioiello (a precious jewel).

što je izazivalo plavljenje područja i stvaranje močvara, pogubnih za zdrav razvoj drveća.

Ova epizoda dovoljno pokazuje koliku je pažnju Venecija poklanjala Motovunskoj dolini. Ne bi li šuma bila bolje zaštićena, podestat (*podestà*) Pietro Lando 1566. naredio je da se odrede njene granice, što je naručilo Vijeće desetorice, tijelo vlasti koje je nadziralo Dolinu. Po završetku radova izrađen je registar napisan krasopisom u kojem su crvenom bojom označena imena lokaliteta i rimski brojevi u rastućem nizu, 356 oznaka na kojima su isklesana slova C.X. što su upravo označavala Vijeće desetorice (Tiepolo 1987, 70-71). Iste je godine providur za drvo Fabio da Canal popisao istarske šume (Bertoša 2013, 31).

Podestat Pietro Lando također je vodio brigu o kopanju jama i osiguranju rijeke Mirne, o čemu je dvije godine kasnije - 1568. - svjedočio vlasnik Arsenala Niccolò Surian, koji je također, po nalogu Vijeća desetorice, upućen u Istru. Trebao je popisati sve postojeće hrastove, kako u javnim, tako i u privatnim šumama, što je, uostalom, učinio i u ostalim pokrajinama Mletaka. Među šumama koje su bile naročito drage (Velikom) Vijeću, najvišem tijelu Republike, a koje su mu posebno preporučene, bila je i Motovunska šuma, gdje su u velikom broju rasla "kriva i velika stabla" potrebna za velike galije koje su najviše nedostajale Veneciji. Ne bi li se spriječio rizik od upotrebe u druge svrhe, ti su hrastovi označeni ne jednim, već dvama žigovima svetog Marka (Tiepolo 1987, 40-41).

Pažnja koju je Republika posvećivala istarskim šumama nije bila samo epizoda vezana uz 16. stoljeće, već je, iako uz prekide i u raznim fazama, trajala još dva stoljeća. Naročito je u 18. stoljeću, zbog porasta broja stanovnika, povećan pritisak na šume, bilo zbog pribavljanja ogrjevnog drva, bilo za ispašu stoke, a čak i ne bi li na nekim dijelovima tla zasadili sirak, ječam ili kukuruz, i to u javnoj šumi (Pitteri 2014). To se osobito događalo na području Zamaska, gdje je granica šume u Motovunskoj dolini bila ujedno i državna granica².

O ponovnoj brizi svjedoče, primjerice, odluke koje je 12. veljače 1754. objavio rašporski kapetan Lorenzo Contarini, nadglednik šuma istarske provincije. Odluke su izdane u Buzetu gdje je bilo sjedište kapetanata nakon napuštanja Rašpora zbog nezdrava zraka koji se širio iz močvare. Šume su podijeljene u

the population of Venice would be even more exposed to firewood shortages in the coming year (Tiepolo 1987, 69). Leonardo Loredan, the owner of the Arsenal, likewise noticed the grave problems associated with humidity and water. In fact, he discovered clogged drainage pits and dams which caused flooding in the area, thus creating swamps that were deleterious to the healthy development of trees.

This episode demonstrates the level of attention that Venice paid to issues associated with Motovun Valley. Thus, to better protect the forest, Podestà (*Podestà* - a high official) Pietro Lando ordered its demarcation in 1566, as was commissioned by the Council of Ten, the public authority that supervised the Valley. Upon completion of the works, a registry was written using ornate calligraphy, in which the names of the localities were recorded in red, as well as the sequential number written in Roman numerals, which referred to the 356 boundary markers bearing the hewn letters C.X., which denoted the Council of Ten (Tiepolo 1987, 70-71). The superintendent for wood, Fabio da Canal, compiled an official survey of all Istrian forests in that same year (Bertoša 2013, 31).

Podestà Pietro Lando also conducted earthworks and other activities associated with the Mirna River, which two years later - in 1568 - was likewise corroborated by another Arsenal owner, Niccolò Surian, who was also sent to Istria by order of the Council of Ten. He was supposed to list all existing oak trees, both in public as well as in private forests, something that he already did in other provinces ruled by the Venetian state. Among the forests that were particularly appreciated by the Collegio, the supreme organ of the Republic, and which were especially recommended to him, was also Motovun forest, where a large number of "big, bent trees" were to be found, which were indispensable for the construction of large galleys that were most needed in Venice. To prevent the risk of misuse of these trees, they were marked not by one but by two stamps of St. Mark (Tiepolo 1987, 40-41).

The attention that the Republic was paying to the forests of Istria was not by any means an isolated episode associated with the 16th century, because it lasted for two more centuries, albeit with alternating degrees of interest in different periods of time. Especially in the 18th century, with the growing number of inhabitants, there was also an increase in demands for fuel. Apart from this, pressure was also growing to transform some areas in the forest into grasslands to be grazed by domestic livestock, and to convert still other areas into fields for the planting of sorghum, barley or corn, all of which was to be done on

² Pitteri 2007, 163. Na venetskom dijalektu *Zumesco*.

četiri razreda, a prva su dva, među kojima je bila i šuma u Motovunskoj dolini, obuhvaćala one koje su bile rezervirane za Arsenal. Granice tih šuma, u kojima su rasla samo prvorazredna drva, ona iz najboljih tala, označene su u živom kamenu. Taj je posao potom dovršen u sklopu šumske reforme Venecije, koja je za poslove vezane uz šume ovlasila glavnog providura u Palmi (Palmanovi), a koji je nadzirao sve šume u državi, prvenstveno one u javnom vlasništvu (Tiepolo 1987, 70).

Upravo je u Istri provedena zadnja i, možda, jedina reforma šumarstva Republike u godinama u kojima je rastao interes za šumarstvo, istodobno s raspravom koja je otvorena pri poljoprivrednim akademijama. Iako 1775. pokušaj Vijeća za šume (*Collegio sopra i boschi*), posebnog tijela koje je u tu svrhu osnovao Senat, da se provede bitna reforma toga sektora nije polučio uspjeh, jedan od pozitivnih rezultata bila je izrada novog katastra šuma istarske provincije, zahvaljujući Barbonu Vincenzu Morosiniju IV., te osnivanje posebnog šumarskog poduzeća na Poluotoku, koje je trebalo poslužiti općenito kao model šumarske reforme na *Terrafermi*, a koja je ukinuta početkom Devedesetih (Lazzarini 2009, 22). Kako bilo da bilo, upravo je to tijelo izradilo osnovni dokument za označavanje granica, od 16. prosinca 1777., kojim je propisan nadzor nad istarskim šumama, uključivši i Motovunsku šumu. Dokument je objavljen na talijanskom i na "ilirskom jeziku" (Bertoša 2013, 38). Istarske su šume posljednjih godina Mletačke Republike, dakle, bile među onima kojima se bolje upravljalo.

Jedan od osnovnih načina za zaštitu šuma bilo je precizno određivanje i označavanje njihovih granica vidljivim oznakama, da nepoznavanje granica ne bi bilo opravdanje za neovlašteno prelaženje na područje državne šume. Bilo je uzaludno prekršiteljima prijetiti strogim kaznama ako su oni mogli zavaravati čuvare jer na terenu nisu postojale jasne oznake. Stoga je trebalo najprije točno izmjeriti granice šume koju se željelo zaštititi te potom na terenu postaviti jasne i vidljive granične oznake. One su mogle biti prirodne, na primjer vrh brijega, niz označenih stabala, obala vodotoka, kamen na kojem je uklesan simbol, obično križ. No, prirodne oznake su s vremenom i utjecajem meteoroloških uvjeta bile izložene promjenama. U 18. stoljeću u čitavoj su se Europi koristile umjetne oznake, graničnici koji su postavljani da bi se odredilo neko područje. Isto je učinjeno u Motovunskoj dolini

land that belonged to forests in the public domain (Pitteri 2014). This was especially true in the area of Zamask, where the boundary of Motovun Valley was at the same time the State border².

The regulations issued on February 12, 1754, by the Captain of Rašpor, Lorenzo Contarini, the supervisor of forests in the Province of Istria, are an example that serves as evidence for this renewed attention. These regulations were issued from Buzet, where he had his center of operations after leaving Rašpor, as the air there was unhealthy on account of the spreading swamps. The forests were divided into four classes, the first two, which also covered the forest in Motovun Valley, included forests that have been reserved for the needs of the Arsenal. The boundaries of these forests, in which only first-class trees were grown, those from the best terrains, were marked out of bedrock. This task was eventually completed within the framework of the forest reform conducted by the Venetian state which delegated all such forest-related activities to the Superintendent General at Palma (Palmanova), who was authorized to supervise all forests in the State, especially those in the public domain (Tiepolo 1987, 70).

It was in Istria that the last and, perhaps, only forestry reform of the Venetian Republic was carried out in the years in which there was an increased interest for forestry-related matters, which was done simultaneously with the start of relevant discussions in Agricultural Academies. Although the attempt launched in 1775 by the Council of Forests (*Collegio sopra i boschi*), a separate body that was established for this purpose by the Senate in order to promote a comprehensive reform of this sector, has had no success, it nevertheless yielded some positive results. One of these was the creation of a new forest cadastre of the Istrian province, thanks to the efforts of Barbon Vincenzo Morosini IV, and the establishment of a special forestial company on the Peninsula, which was intended to serve as model for the general forestial reform on the Mainland (*Terraferma*), the execution of which was retried in the early nineties (Lazzarini 2009, 22). In any case, it was thanks to the efforts of this body that a fundamental document related to the marking of boundaries was drawn up on December 16, 1777, which regulated the monitoring of Istrian forests, including Motovun forest, and which was published in both the Italian and "Illyrian" languages (Bertoša 2013, 38). Istrian forests were, consequently, included amongst the better-managed forests during the final years of the Venetian aristocratic regime.

One of the main ways to protect forests was to exactly define their perimeter and to mark it with

² Pitteri 2007, 163. *Zumesco* in Venetian dialect.

1779. pa je mnogo tih oznaka, upravo onih iz 1779., pronađeno na terenu tijekom nedavne arheološke kampanje, kada ih je otkriveno 107, od kojih 97 na izvornim mjestima, a deset ih je “rasuto” u muzejima i privatnim kućama; urednici kataloga smatraju takvo bogatstvo graničnih oznaka jedinstvenim u čitavoj Hrvatskoj pa stoga oznake zaslužuju da budu restaurirane i sačuvane (Bradara 2013, 12).

U Državnom arhivu u Veneciji (*Senato. Deliberazioni, rettori. Rettori filza 355*) čuva se odluka Senata, datirana sa 7. listopada 1779., kojom je naloženo određivanje granica javne šume u Motovunskoj dolini, čiji je prijepis u nastavku teksta. Dekret ima nekoliko privitaka i nacrt u obliku sheme (sl. 1) zahvaljujući kojima je moguće imenovati inženjera koji je odredio granice i projektirao granične oznake: radi se o Cristoforu Bighignatu.

Ono malo podataka o Cristoforu Bighignatu kojima raspoložemo vezano je uz njegov rad u službi Republike. Vjerojatno je porijeklom iz Kopra, a prvi upis koji se na njega odnosi je iz 1751., kada je s još tri inženjera zadužen za granice, a koje je odabrao komesar Giovanni Donà, sudjelovao u susretima s carskim opunomoćenikom u cilju određivanja istočne granice Republike, od Furlanije do Istre. Poznato nam je da su mu nadoknađeni troškovi u iznosu od 200 dukata za opremu te da mu je odobrena plaća od 35 dukata mjesečno za čitavo vrijeme trajanja uvida. Ako je odabran za tako osjetljiv zadatak, znači da je već bio poznat po svome radu na mnogim graničnim sporovima koji su se ticali istarske teritorijalne linije. Komisija je djelovala do 1756. pa je upravo inženjer Bighignato, po nalogu providura za granice u Kopru, brinuo o fizičkom postavljanju graničnih oznaka duž dogovorene državne granice. Kasnije je više puta posjetio Motovunsku dolinu, a 1758. je izradio nacrt. Njegov se potpis nalazi i na kartama predjela Zamaska koje je izradio prigodom spora 1766. Tri godine kasnije bio je u Kopru da bi izradio nacrt kaštela svetog Leona, po nalogu providura za utvrde (*Provveditori alle fortezze*). Te je iste godine izradio i kartu šumskog zemljišta zvanog Giauše uz Motovunsku dolinu, jer su neke osobe tražile da se njihova zemljišta zamijene tim zemljištem, ne bi li ga slobodno mogli obrađivati. Godine 1777. radio je ponovno za Ured za granice (*Camera dei Confini*), a bio je još aktivan 1781. kada je obišao javno zemljište unutar motovunskog kaštela, koje je graničilo s bedemima na cesti što je vodila u naselje tada zvano Giadiziol (Gradiziol).

visible boundary markers, so that nobody could justify trespassing on state-owned forests under the pretext of not being aware of the actual boundaries. It was in vain to threaten offenders with severe penalties, if they could deceive the guards on the grounds of an absence of clear markers in the field. Taking this into account, it was imperative to first make an accurate survey of the forest to be protected, and then to erect clear and visible boundary markers. These markers could be either natural, such as the top of a hillock, a series of marked trees, the banks of a stream, or a symbol hewn on a stone, which was in most cases a cross. Natural markers were prone to suffer changes with the passage of time and under the influence of changing weather conditions. In eighteenth century Europe there was a widespread practice of using artificial markers, i.e., boundary markers that were erected in order to demarcate a certain area. This approach was also used in Motovun Valley in 1779, and many markers erected in that year were discovered in the field during a recent archaeological campaign, when 107 markers were discovered, 97 of which were located in their original positions, while ten others were scattered among museums and private houses. The authors of the catalogue are of the opinion that such a rich discovery of boundary markers is indeed unique in all of Croatia, and as such they deserve to be restored and preserved (Bradara 2013, 12).

At the State Archives in Venice (*Senato. Deliberazioni, rettori. Rettori filza 355*), a Senate resolution dated October 7, 1779, is preserved, ordering the demarcation of the public forest in Motovun Valley, whose transcript is included in the continuation of this text. The decree has several appendices and a plan in the form of a scheme (Fig. 1), thanks to which, primarily, it was possible to name the engineer who determined the border and designed the boundary markers: his name is Cristoforo Bighignato.

What little data on Cristoforo Bighignato we have at our disposal is in its entirety related to his work in the service of the Republic. Probably a native of Koper, the first entry referring to him is from 1751, when he and three other engineers in charge of the border, who were selected by Commissioner Giovanni Donà, participated in meetings with the imperial plenipotentiary, convened to determine the eastern border of the Republic, from Friuli to Istria. We know that he was reimbursed the amount of 200 ducats that were necessary for preparations, and that he had also been granted a salary of 35 ducats per month during the entire duration of his inspections. The fact that he was chosen for such a delicate task indicates that he was already famous for his work in many border disputes

Godine 1779., dakle, inženjer Cristoforo Bighignato, cijenjen u Veneciji, dobio je od zastupnika Doline i Motovunske šume (*Deputati alla Valle e al Bosco di Montona*) zadatak da obavi uviđaj ne bi li provjerio postoje li stare granične oznake i predložio poboljšanja koje je smatrao potrebnima ne bi li se spriječilo da vlasnici susjednih zemljišta i pastiri sa stadima neovlašteno koriste i prelaze međe šume. Zastupnici su, naime, bili zabrinuti jer se još od 1755., kada je motovunska zajednica dodijelila nekoj braći Berlera dva zemljišta u blizini Doline, vodio ondje spor, jer zbog nepostojanja graničnih oznaka ili detaljnih i preciznih karata nije bilo jasno jesu li ta dva zemljišta bila javno vlasništvo. Taj je događaj naveo zastupnike da se Vijeću desetorice 20. rujna 1755. obrate pismom, u kojem su potvrdili potrebu da se ponovno uredi granične oznake ne bi li se moglo utvrditi točno područje šume i bolje zaštitila javna prava. Vijeće desetorice je njihov zahtjev prihvatilo i dekretom od 23. rujna 1755. naredilo da se postave nedostajuće oznake. Odluka je potvrđena tri godine kasnije dekretom od 5. lipnja 1758., no on nikad nije proveden.

Iste godine, 1758., zastupnici su obavili uvid u Dolini i na licu mjesta se uvjerili da treba ponovno odrediti granice šume, što je potvrđeno i nacrtom koji je upravo tom prigodom izradio inženjer Bighignato. Vlasnici zemljišta koja su graničila sa šumom tu su činjenicu i dalje bezobzirno iskorištavali te pokušavali bespravno ući u nju, što je Vijeću desetorice bilo dobro poznato. Pomanjkanje graničnih oznaka omogućavalo je da se krivci, kada su bili otkriveni, na primjer dok su bespravno ulazili sa stokom radi ispaše, opravdavaju da im nije bilo poznato gdje se protezala granica između javnog i privatnog zemljišta. Trebalo ih je onemogućiti u tome pa, iako se takva kršenja nisu mogla u potpunosti spriječiti, moglo ih se barem smanjiti i točno odrediti granice čitavog područja šume, u nadi da će se na taj način ovo veliko bogatstvo zaštititi i osigurati.

Godine 1779. inženjer Bighignato se uputio u Motovunsku dolinu, koju je obišao uzduž i poprijeko ne bi li prikupio sve potrebne informacije i sastavio svoje izvješće. Otkrio je, međutim, da područje Doline sada čini samo mali dio područja kojemu je međe 1566. postavio gradonačelnik Lando. Pronašao je tek stotinjak od nekadašnjih 356 kamenih oznaka; neke su bile slomljene, istrošene, a druge bačene na tlo ili pak potpuno zatrpane. Nepostojanje oznaka

related to the Istrian territorial line. The commission was active until 1756, and it was engineer Bighignato, who was, by order of the border superintendents from Koper, responsible for the physical erection of boundary markers along the agreed borders. Later, he repeatedly visited Motovun Valley, and in 1758 he produced a map. His signature also appears on the maps of Zamask and its environs, which were made during the 1766 dispute. Three years later, he was in Koper in order to make a plan of the St. Leone castle, as requested by the Superintendents for forts (*Provveditori alle fortezze*). That same year he also drew a map of a forested plot of land called Giausse, which was adjacent to the forest at Motovun Valley, because some people requested that their land be exchanged for that particular plot in order for them to cultivate it freely. In 1777, he was again working for the Chamber of Borders (*Camera dei Confini*), and was still active in 1781, when he inspected a public plot of land situated within the castle of Motovun, which bordered on the walls of a barbican on the road that led to a settlement that was then called Giadiziol (Gradiziol).

Thus in 1779, engineer Cristoforo Bighignato, who was much esteemed in Venice, received a commission issued by the Deputies for the Valley and the forest of Motovun (*Deputati alla Valle e al bosco di Montona*), to conduct an inspection in order to verify whether there were any old boundary markers, and to suggest various improvements that he deemed necessary to prevent the crossing into, and the unauthorized use of the forest by adjacent land-owners and shepherds. In fact, these two deputies were troubled by a still unresolved conflict that went on since 1755, when the community of Motovun awarded two plots of land in the vicinity of the valley to certain individuals, who were the Berlera brothers. The conflict went unresolved because it was not clear whether these two plots of land were in the public domain, as there were no boundary markers or detailed and accurate maps. This event led the Deputies to present to the Council of Ten a letter dated September 20, 1755, which emphasized the need to revisit and renew the boundary markers in order to be able to determine the area occupied by the forest and, hence, to safeguard public rights. The Council of Ten accepted their request and with a decree issued on September 23, 1755, ordered to erect the missing markers. The decision was confirmed three years later by a decree dated June 5, 1758, which, however, was never implemented.

That same year, in 1758, the Deputies carried out an inspection in the valley and determined first hand that it was necessary to redefine the borders of the forest, which was also corroborated by a map produced on this

iskoristili su nezasitni vlasnici obližnjih zemljišta, koji su na brojnim lokacijama bespravno zauzeli javno zemljište i proširili svoje privatne posjede. Nadalje, u odnosu na 16. stoljeće, trebalo je označiti međe triju područja - Termara (broj 11 u katastru šuma iz 1932.), Luméa i Momparezziya, koja su tada dana Motovunu i nisu bila uključena u površinu šume, jer su i ta područja pripadala imovini Republike.

Zbog nepravilnog oblika šume, koji sliči ipsilonu, dužine 19 km i širine od 100 do 1.200 metara³, i koja se od dna doline penje do vrhova brežuljaka koji je zatvaraju, inženjer je smatrao potrebnim da se postavi barem još 300 dodatnih oznaka, triju različitih veličina, s time da velike budu na nižim lokacijama, srednje na obroncima, a male na vrhovima brežuljaka.

Što se tiče same izrade oznaka, inženjer Bighignato je nakon što je razgovarao sa zidarima, koji su po njegovom mišljenju tražili previsoku plaću, pokušao uštedjeti. Troškove izrade izračunao je prema načinu rada u okrugu Motovuna, uzevši u obzir radne sate za prijevoz materijala, izradu proizvoda i postavljanje oznaka na predviđenim lokacijama. Oznake su trebale biti od kamena vezanog vapnom, poput nekih sličnih prethodno izrađenih. Procijenio je da bi jedna oznaka izrađena na takav način koštala 36 venetskih lira, odnosno da bi ukupan trošak bio 10.800 lira, što je, po njegovoj računici, iznosilo 1.350 dukata, pri čemu nije koristio obračunski dukat, već dukat kao sredstvo plaćanja, čija je vrijednost tada odgovarala upravo osam lira. Dodatnih 150 dukata potrošeno je na popravak graničnika iz 1566. i za neke nepredviđene troškove. Za ponovno određivanje međa Motovunske šume, smatrao je, trošak će iznositi najmanje 1.500 dukata.

Inženjer Bighignato nije želio gubiti vrijeme i htio je iskoristiti povoljne vremenske uvjete za početak radova. Sam se kandidirao za njihovo izvođenje jer je u tako kratkom vremenu bilo nemoguće pronaći drugog inženjera koji bi poznavao to područje. Svojem je izvješću priložio skicu triju (vrsta) oznaka, uz naznaku njihove duljine i dijela oznake koji je trebao biti vidljiv, odnosno dijela koji je trebao biti ukopan u zemlju.

Iako je napravio skice u mjerilu, inženjer nam nažalost nije naveo jedinicu mjere. Budući da je koristio decimalnu podjelu ne bi se trebalo raditi o stopi, mjeri za duljinu koja se koristila u ono vrijeme u raznim dijelovima Republike, a koja je iznosila od 30

occasion by engineer Bighignato. The owners of land adjacent to the forest were still ruthlessly exploiting the situation, trying to illegally enter the area of the forest, a fact that was well-known to the Council of Ten. The lack of boundary markers meant that the individuals culpable of trespassing, when they were discovered, for example, while illegally entering the forest to graze their animals, were in a position to justify this by their lack of knowledge regarding the boundary line that divided private from public land. It was necessary to prevent them from using this excuse, and although it was not possible to stop such violations completely, they could at least be reduced by accurately determining the boundaries of the area occupied by the forest, in the hope that its great wealth will be safeguarded in this way.

So, in 1779, upon receiving his assignment, engineer Bighignato headed for Motovun Valley, touring the length and breadth of it, in order to collect all the necessary information and compile his report. However, he found out that the valley and its surroundings were now but a small part of the area demarcated by mayor Lando in 1566. He only discovered a hundred or so boundary markers out of the 356 that were originally erected, some of which were broken, worn out due to weathering, thrown on the ground, or almost completely buried. The greedy owners of adjacent plots of land took full advantage from the absence of boundary markers, as they encroached on public land in many locations, enlarging thus their private properties. Furthermore, in relation to the 16th century, three areas should have been demarcated, namely Termar (no. 11 in the cadastre of forests from 1932), Lumè and Momparezzi, all of which were conceded to the community of Motovun at the time but were not included in the area covered by the forest, even though they should have been included because they too were part of the domain owned by the Republic.

Due to the irregular shape of the forest that has a Y-shaped perimeter, 19 km long and between 100 to 1,200 meters wide³, and runs from the bottom of the valley to the top of the hillocks surrounding it, the engineer deemed it necessary to erect at least 300 additional boundary markers that had to be in three different sizes, placing the bigger ones in the nether regions, the mid-sized ones on the slopes, and the small ones atop the surrounding hills.

As far as the boundary markers themselves were concerned, engineer Bighignato tried to save funds after having talked to the masons who demanded a pay that in his opinion was excessive. Thus he set about calculating

³ Bertoša 2013, 38. Površina šume iznosila je oko 1.347 hektara.

³ Bertoša 2013, 38. The area of the forest measured approximately 1,347 hectares.

do 40 cm, jer je stopa bila podijeljena u dvanaest inča. Tri su oznake međusobno proporcionalne, odnosno velika je oznaka, koju treba postaviti u dolini, dvaput veća od male oznake koja se postavlja na vrhovima brežuljaka, dok je srednja oznaka, koja se postavlja na obroncima, 1,5 puta veća od male. Po mjerilu inženjera Bighignata, vrijednosti bi bile 10, 7 ½, 5. Tri petine velike i male oznake bile bi iznad tla, dok bi dvije petine bile ukopane. Nešto malo više od polovine dužine srednje oznake bilo bi iznad tla, a ostatak bi bio ukopan.

Nedavnom su arheološkom kampanjom otkrivene oznake koje je projektirao istarski inženjer. Tijela oznake su pravokutnog oblika, a gornji dio je zaobljen. Neki od fotografiranih i katalogiziranih nalaza sačuvani su u potpunosti pa su arheolozi izmjerili duljinu. Mjere triju oznaka su sljedeće: jedna je duga 112 cm (br. 29 kataloga), druga 145 cm (br. 4 kataloga), a zadnja 211 cm (br. 55 kataloga) (Kuzmanović, Bradara 2013, 119, 130, 143). Jasno je da zidari nisu izradili oznake po preciznim mjerama inženjera, ali su na ovim trima oznakama barem dijelom poštivali njegov projekt, što nas navodi na pretpostavku da je u mjerilu koristio jedinicu od 20 cm, odnosno gotovo jednu polovinu stope pa je stoga dužina oznaka trebala biti 2 metra za one velike, 1 m za male i 1,5 metara za srednje.

Otkrivene oznake imaju na sebi uklesanu godinu 1779 i slova C. X. i C. F.; to nije bilo predviđeno projektom inženjera, možda zato da se smanje troškovi. Ove su natpise željeli vladari u Veneciji. Dva zastupnika Doline i Motovunske šume prihvatila su projekt inženjera Bighignata i predložila Vijeću Desetorice da se njega zaduži za realizaciju projekta, s obzirom na iskustvo koje je stekao na terenu. Trošak od 1.500 dukata smatrao se primjerenim, ali je u njega trebalo uvrstiti i naknadu za inženjera. Blagajne zastupnika bile su prazne, kao i kase Magistrata za rudnike (*Magistrato alle Miniere*), iz kojeg su drugim prigodama korištena sredstva. Bez obzira na sve, smatrali su potrebnim otpočeti s radovima pa su stoga molili Vijeće desetorice da ih odobri i za njih pronađe sredstva, koja bi zasigurno bila manja od šteta koje bi bile nanesene šumi ako ne bi bile određene njezine granice.

Nakon nekoliko mjeseci, 4. kolovoza 1779., Vijeće desetorice je donijelo odluku. Ponovivši koliko je dalekovidna i korisna svojevremeno bila odluka da se postave kamene oznake duž granica šume ne bi

the expenses needed for the erection of the markers, taking into account the mode in which such matters were calculated in the district of Motovun, counting the hours required for the transportation of building materials, the actual making of the markers, and their positioning on previously determined locations. The markers were supposed to be made of stone bound with lime, in much the same way as similar ones erected in the past. He estimated thus that a single marker produced in this manner would cost 36 Venetian lire, and that the entire expense would total 10,800 lire, which, he calculated, amounted to 1,350 ducats. For this calculation he did not use the accounting ducat, but rather the ducat as a means of payment, whose value corresponded to 8 lire at the time. An additional 150 ducats were spent on repairing existing markers that were erected in 1566, in the course of the previous campaign of forest demarcation, as well as to address some other unexpected issues. He estimated that at least 1,500 ducats were needed for the renewed demarcation of the forest in the valley of Motovun.

Engineer Bighignato did not want to waste any time, wishing to take full advantage of the favorable weather conditions for the start of the works. He himself became a candidate for the execution of these works, as it was impossible to find another engineer, who is acquainted with this area, in such a short period of time. His report contained an attachment in the form of a sketch of the three types of markers, indicating their length, the visible section of the marker, and the part that was supposed to be interred.

Unfortunately, despite having made scale drawings, the engineer failed to indicate the unit of measurement that corresponds to the scale. Having used a decimal division, we can exclude a foot that was otherwise used as linear measure in various parts of the Republic at the time, where it varied from 30 to 40 cm in length, because the foot was divided into twelve inches. Instead, the three markers are proportionate to one another, i.e., the large one intended to be placed in the valley is double the size of the small one that was supposed to go on top of the surrounding hillocks, whereas the mid-sized marker intended for the slopes corresponds to one and a half times the size of the small one. In accordance with the scale of engineer Bighignato, these values would be 10, 7 ½, 5. Three fifths of the length of both the large and the small marker were supposed to be above ground, while the other two fifths were interred. Slightly more than half of the mid-sized marker would be visible, the rest being in the ground.

The recent archaeological campaign resulted in the discovery of boundary markers that were designed by

li se jasno odvojio javni od privatnog posjeda, kao i pohvalivši rad dvojice zastupnika, prihvatilo je njihove prijedloge i odobrilo trošak od 1.500 dukata. Vijeće desetorice se, dakle, uvjerilo u korisnost radova. Ne bi li se konačno stalo na kraj protupravnom korištenju i arbitražnim mišljenjima privatnih vlasnika, Magistrat je predložio da se na oznakama ukleše lav svetog Marka, godina - 1779 te da razmak između oznaka bude u *pertichama* (jedinica mjere za duljinu, iznosi oko 2 m), ne bi li se jasno odredila granica javne šume. Izvješće i obrazloženje troškova upućeni su savjetnicima Vijeća (*Savi del Collegio*), koji su pripremali dekrete i upućivali ih Senatu na odobrenje.

Girolamo Grimani, savjetnik i predsjedavajući toga tjedna, dana 7. listopada obrazložio je opravdanost odluke Vijeća desetorice da se savjetniku rizničara vijeća (*Savio Cassier del Collegio*) dostavi popis troškova ne bi li pribavio planirana sredstva koja će se uputiti u blagajnu zastupnika Motovunske doline. Odluka je prihvaćena velikom većinom glasova - od 88 prisutnih samo je jedan senator glasao protiv dok ih je pet bilo suzdržano.

Očito je da je zahtjev Vijeća desetorice da se na oznakama ukleše lav svetog Marka iziskivao dodatne troškove pa zato nije ni uklesan, iako dijelovi oznaka iznad tla nisu ostali neoznačeni. Na oznakama koje su otkrili arheolozi uklesana je godina 1779., a umjesto lava, čije je klesanje možda bilo preskupo, uklesana su slova *C. X.*, (*Consiglio dei Dieci* - Vijeće desetorice), kratica koja je, uostalom, bila uklesana na graničnim oznakama iz 1566. Umjesto udaljenosti u *pertichama*, između oznaka uklesana je progresivna numeracija, dok je natpis *C. F.* po autorima kataloga mogao značiti *Confine Forestale* (Granica šumskog područja). Nije uvijek moguće pronaći dokument kojim bi se zaokružilo i dokazalo rezultate istraživanja na terenu. U slučaju odluke Senata i privitaka odluci radi se upravo o tome pa je stoga vrijedno da ih se predstavi strpljivom i pažljivom čitatelju.

Šuma u Motovunskoj dolini nije bila jedina koju su mletački magistrati prozvali "vrijednim džojelom"; taj su epitet upotrijebili i za šumu Cansiglio u župi Alpago, u nadležnosti općine Belluno (Lazzarini 2006, 22). Riječ je o velikoj bukovoj šumi u obliku elipse, širokoj 8 km i dugoj 11 km, površine oko 7.000 hektara (Agnoletti 2000, 263), koja se prostire na nadmorskoj visini od 1.000 do 1.400 m. Republika ju je prisvojila već 1548. godine. Ako su se hrastove šume Montella i u Motovunskoj dolini koristile za izgradnju

the Istrian engineer. They feature a rectangular body and are arched at the top. Some of the photographed and cataloged finds were thoroughly preserved and it was thus possible for archaeologists to take their linear measurements. Three of these markers measure as follows: 112 cm (Cat. No. 29), 145 cm (Cat. No. 4), and 211 cm (Cat. No. 55) (Kuzmanović, Bradara 2013, 119, 130, 143). It is evident that the masons failed to make the markers in accordance with the precise proportions prescribed by the engineer, but on these three markers they at least partially met his standards. This leads us to the supposition that in his scale drawings he used a unit of measurement of approximately 20 cm, i.e., almost half of a foot, which also indicates that the large markers were approximately 2 m long, the small ones 1 m, and the mid-sized ones 1.5 m.

The discovered boundary markers have the year 1779 hewn on them, as well as the letters *C. X.* and *C. F.*, which were not envisaged within the project of engineer Bighignato, perhaps in order to contain costs. In fact, these inscriptions were wanted by the Venetian authorities. The two Deputies for the Valley and the forest of Motovun accepted the project of engineer Bighignato and suggested to the Council of Ten to entrust him with the task of its implementation, based on the experience he gained on the field. The expenditure of 1,500 ducats seemed fair, but it also had to include the fee for the engineer. However, the coffers of these Deputies were empty, as was also the case with those of the Magistrate of Mines (*Magistrato alle Miniere*), from where the funds were usually drawn. Nevertheless, they firmly believed that it was necessary to begin with the works and have, therefore, appealed to the Council of Ten to approve the works and to find the required funds that were most certainly lower in comparison with the damages that the forest would suffer if its boundaries were not defined.

After a few months, on August 4, 1779, the Council of Ten made a decision. After recalling how far-sighted and useful the decision to demarcate the forest had been at the time, whose goal was to clearly separate public from private land, and after praising the work of the two Deputies, it endorsed their recommendations and approved the cost of 1,500 ducats. The Council of Ten was therefore convinced of the usefulness of these works. To finally put an end to the unauthorized use of the forest, and to prevent any arbitrary excuses presented by private landowners, the Magistrate suggested that the lion of St. Mark be hewn on the markers, together with the year - 1779, and that the distance between the markers be denoted in *pertiche* (a unit of linear measurement, approximately 2 m in length), in order to clearly demarcate the public forest. The report, including

trupova brodova, bukove šume Cansiglio trebale su za obradu vesala i jarbola. Šuma Cansiglio zasigurno nije bila jedina na području između Belluna i Cadora. Bila je tu, na primjer, i šuma Caiada, s malo jelovog drva, ali i s vrlo vrijednim arišima. Površine 453 hektara, šuma Somadida u pokrajini Cadore davala je najbolje jele za lantine brodova. Pedesetak manjih šuma prostiralo se između Karnije (Carnia) i Canala del Ferro. Bile su bogate bukvama pa su prisvojene već 1580., u namjeri da se od toga drva izrađuju vesla (Agnoletti 2000, 269; Lazzarini 2006, 25). Nerješiv je problem vezan uz te šume, međutim, bio nedostatak putova. Bile su predaleko od mora i rijeka kojima bi drva mogla plutati vezana uz splavi i na taj ih se način moglo prevoziti. Prijevoz kopnom povećavao je troškove do razine koju nije bilo moguće podnijeti.

Šumu Cansiglio magistrati su odabrali zato što je bila blizu doline rijeke Piave pa se organiziranjem putova do rijeke, a što je trošak koji je bio na teret obližnjih naselja, moglo debla dovesti u Veneciju uz relativno niske troškove. Te činjenice nam daju mogućnost da više cijenimo vrijednost šume kao što je bila ona Motovunska, koja je doista blizu mjestu ukrcaja pa su troškovi prijevoza manji. Problemi zaštite bukove šume u pokrajini Belluna i istarske hrastove šume bili su slični. I u Alpazu su pašnjaci obližnjih naselja, koji su uz ostalo bili potrebni za prehranu volova za vuču debla na putovima, opterećivali dio šumskog zemljišta bližeg dolini; trebalo je stoga ne samo zaštititi šumu, već i osigurati podanicima hranu za njihovu stoku. Međutim, kao i u Motovunu, neovlašteno prelaženje granica šume bilo je učestalo.

Nakon što je prisvojena, šuma Cansiglio predana je u nadzor gradonačelniku Belluna *pro tempore*, a on ju je već 1549. godine dao ograditi. Nakon tog označavanja granica uslijedila su brojna druga, s obzirom da je zadatak podestata, uz ostalo, bio i nadziranje granične linije šume svake dvije godine te zamjena graničnih oznaka koje više nisu bile na svojim mjestima. Pastiri obližnjih naselja često su pomicali graničnu liniju u svoju korist, a ako bi bili otkriveni nisu se libili prijetiti čuvarima. Jedno od važnijih označavanja granica šume proveo je 1660. podestat Marin Zorzi II., koji je smanjio granični pojas šume. Nadao se da će povećanjem površine pašnjaka prestatu nezasićenost privatnih vlasnika zemljišta. Godine 1692. javni je mjernik tijekom redovne kontrole granica šume ustanovio da je sve u redu; granične oznake nisu dirane. U svojem je izvješću, međutim, napisao da

an overview of the costs, was sent to the Council of Advisers (*Savi del Collegio*), the body whose task was to prepare decrees before they were sent to the Senate for final approval.

It was Girolamo Grimani, the presiding Councillor/Adviser, who in that particular week, on October 7, explained to the assembly at the Ducal Palace, the validity of the part that approved the proposal by the Council of Ten, and presented to the Adviser/Treasurer of the Council the cost review in order for him to procure the necessary funds needed by the Deputies for Motovun Valley. This decision was taken by a great majority of votes, out of the 88 present senators only one voted against it, while five abstained.

The request by the Council of Ten, to sculpt the Lion of St. Mark on the boundary markers would obviously have resulted in an increase of costs and it was therefore ignored, although the upper section of the markers was by no means left unmarked. In fact, the markers discovered by the archaeologists feature an inscription including the year 1779, and in lieu of the lion that, perhaps, would have been too expensive to carve, the hewn letters *C. X.* (*Consiglio dei Dieci* – Council of Ten), the same abbreviation that was hewn on the boundary markers from 1566. Instead of the distance between markers being given in *pertiche*, the markers themselves were progressively numbered, whereas the abbreviation *C. F.* may have stood for *Confine Forestale* (Forest Boundary), according to the authors of the catalogue. It goes without saying that it is far-fetched to expect to always find a pertinent document that supports and corroborates the results of explorations in the field. This decree by the Senate, including its appendices, is just such a document, and as such it should, therefore, be put in its entirety at the disposal of the patient reader, as proposed below.

The forest in Motovun Valley was not the only one to be called a “prezioso zoiello” (precious jewel) by the Venetian magistrates, because this epithet was also used for the Cansiglio forest, located in the parish of Alpago, which was under the jurisdiction of the Podestà of Belluno (Lazzarini 2006, 22). This was a large beech forest, elliptical in shape, 8 km wide and 11 km long, its area measuring approximately 7,000 hectares (Agnoletti 2000, 263) situated at an altitude ranging between 1,000 to 1,400 m above sea level. Already from 1548 it was in the possession of the Venetian Republic. The oak forests at Montello and in the valley of Motovun were needed for the construction of ship hulls, whereas the Cansiglio beech forest was needed for the production of oars and masts. The Cansiglio forest was surely not the only forest that extended itself in the mountains between the region

je naišao na stari željezni križ i dvije kamene oznake s uklesanim natpisom: 1660 MZII. Oznaka godine odnosila se upravo na godinu određivanja međe – 1660., pa se sada nameće logički zaključak da se slova i rimski brojevi odnose na Marina Zorzija II., odnosno na podestata i kapetana Belluna, koji je vladao gradom u razdoblju označavanja granica bukove šume (Pitteri 2006, 88).

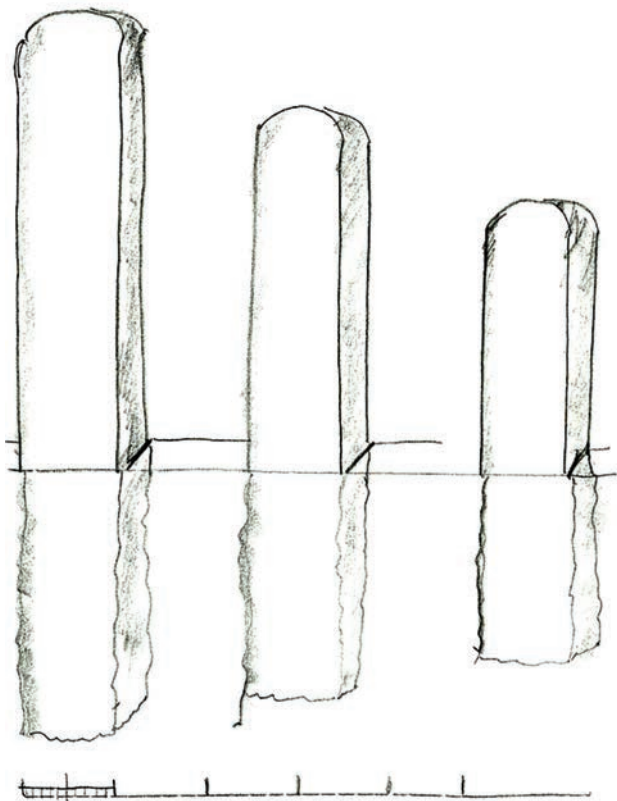
Postavljanje graničnih oznaka s uklesanom godinom je, dakle, ustaljena praksa u svim šumama u nadležnosti *Serenissime*. Među najzanimljivijim su nalazima istarskih arheologa osam oznaka granica Motovunske šume s uklesanim lavom u položaju *in moeca* (frontalno postavljen lav s raširenim krilima), sa slovima Z. P. iznad grba, slovima C. F., rednim brojem i imenom predjela. Jedna od tih oznaka, pronađena na lokalitetu Ponte Porton, restaurirana je u Arheološkom muzeju Istre (Gobić-Bravar 2013, 101-107). Usporedba događaja u šumi Cansiglio i u Motovunskoj šumi mogla bi pojasniti značenje slova sa svake strane grba. Između 1717. i 1719. Zuanne (Giovanni) Pizzamano, kapetan Rašpora, okruga kojem je pripadala Motovunska šuma, imenovan je nadzornikom za šume u Istri (*Inquisitore dei boschi dell'Istria*). U tom je svojstvu dao objaviti *Gli ordini regolativi la materia dei boschi della provincia* (Regulativne odredbe za nadzor pokrajinskih šuma). Tijekom njegove je vladavine sastavljen katastar šuma koji je po njemu nazvan, i to nakon nadzora između 1717. i 1718., po nalogu Senata (Bertoša 2013, 26-27). Po analogiji s onim što je javni mjernik ustanovio na području Belluna, moguće je pretpostaviti s određenom sigurnošću da je rašporski kapetan koji je bio na vlasti u vrijeme postavljanja graničnih oznaka upravo Zuanne Pizzamano, a da je štit grb njegove obitelji. Kada bi tu pretpostavku podržala i druga istraživanja na terenu, još bi se jednom potvrdila važnost međusobnog dijaloga raznih struka: povijesti, umjetnosti i arheologije.

of Belluno and Cadore. For example, there was the forest of Caiada, with few fir trees, but also including very valuable larch trees. The forest of Somadida in the region of Cadore measured 453 hectares, and it provided the best fir trees needed for lateen-yards. Approximately fifty smaller forests extended themselves between Carnia and Canale del Ferro, which were also rich in beech and were therefore appropriated already in 1580, with the intention of using this wood for the production of oars (Agnoletti 2000, 269; Lazzarini 2006, 25). However, an unsolvable problem in conjunction with these forests was the lack of roads. They were located too far away from the sea and from rivers that could be used to simply float the trees downstream, either individually or fastened into rafts. To have them transported overland would have raised the costs to an unbearable level.

The forest of Cansiglio was chosen by the magistrates because it was located in the vicinity of the Piave River valley, so by organizing the roads to the river, which, incidentally, was paid by the nearby settlements, it was possible to transport the logs to Venice at a relatively low cost. These considerations allow us to make a better assessment of the value of a forest such as that at Motovun, which is located in close proximity of a loading point on the river, reducing thus transportation costs to a minimum. The problems associated with the protection of a beech forest in the province of Belluno, were similar to those arising from the protection of an oak forest in Istria. In Alpi we are also witnessing a gradual advancement of pastures used by surrounding villages, into the area of the forest located closer to the valley. Incidentally, these pastures were needed to feed the bovine animals used for the transportation of logs. It was therefore necessary not only to protect the forest, but also to provide forage for the maintenance of their livestock. However, as was the case in Motovun, the unauthorized crossings of the forest boundary were frequent in spite of the vigilance of the guards.

Once the forest of Cansiglio was appropriated, it was entrusted to the mayor of Belluno on a *pro tempore* basis, who had it demarcated as early as in 1549. After this demarcation, many others followed, because one of the duties of the Podestà, among others, was to inspect the boundary line of the forest every two years, which also comprised the replacement of those boundary markers that went missing. In fact, the shepherds from the adjacent areas often moved the boundary line to their advantage and, when discovered, did not hesitate to threaten the guards. One of the more important forest demarcation campaigns was conducted in 1660 by Podestà Marin Zorzi II, who reduced the boundary line of the forest.

Sl. 1 Granične oznake šume u Motovunskoj dolini, po projektu ing. Cristofora Bighignata; rukom izrađen crtež, istovjetan izvorniku

Fig. 1 Boundary markers from the forest in Motovun Valley, which were made in accordance with the project of engineer Cristoforo Bighignato. A hand-made drawing identical to the original

He hoped that by expanding the pastures, he would be able to put an end to the insatiable appetite of private landowners. In 1692, during a routine inspection of the forest boundary, a public surveyor found everything to be in order; the boundary markers had not been touched. However, in his report he also mentioned that he found an old iron cross and two stone markers with the following hewn inscription: 1660 MZII. This year referred to the year when the boundary was defined – 1660, which brings us to the logical conclusion that the letters and Roman numerals refer to Marin Zorzi II, i.e., the Podestà and Captain of Belluno, who ruled the city at the time of the beech forest demarcation (Pitteri 2006, 88).

In short, the erection of boundary markers bearing an inscription that includes a year was common practice in all forests controlled by the *Serenissima*. Among the most interesting finds discovered by Istrian archaeologists are eight boundary markers that served to demarcate Motovun forest. They feature a lion hewn *in moeca* (a frontally placed lion with extended wings), the letters *Z. P.* flanking a shield on two sides, the letters *C. F.*, an ordinal number and the name of the district. One of these boundary markers, discovered at Ponte Porton, was just restored and placed in the Archaeological Museum of Istria (Gobić-Bravar 2013, 101-107). If we compare the events that occurred in the Cansiglio forest with those that happened in the Motovun Valley forest, we could perhaps arrive at some sort of explanation for those letters on the sides of the shield. Well, between 1717 and 1719, Zuanne (Giovanni) Pizzamano, Captain of Rašpor, the district to which Motovun forest belonged, was also given the function of Inquisitor of Forests in Istria (*Inquisitore dei boschi dell'Istria*). In this capacity he published in print “Gli ordini regolativi la materia dei boschi della provincia” (Regulatory orders for the supervision of provincial forests). Then, under his rule, a cadastre of forests was compiled and named after him. This compilation was made between 1717 and 1718, when the inspections ordered by the Senate were carried out (Bertoša 2013, 26-27). By analogy with what was found by the public surveyor from Belluno in 1692, it is possible to assume with a certain degree of confidence, that the letters *Z. P.* are in actual fact the initials of the Captain of Rašpor, Zuanne Pizzamano, who was in a position of authority during the period when the boundary markers were erected, and that the shield is the coat of arms of his family. And if this hypothesis should ever find support as a result of additional field research activities, we would once again witness the importance of a cross-disciplinary dialogue involving history, art and archaeology.

DOKUMENT / THE DOCUMENT

1779, 7 ottobre. In Pregadi.

Accogliendo la ricercata del Consiglio dei Dieci ora letta e secondandosi li premurosi oggetti da essa contemplati nel comandar che siano rimessi li termini del pubblico bosco e valle di Montona dal tempo in gran parte infranti e sepolti, quali separano le pubbliche ragioni dalle particolari, il Senato dispone l'occorrente ballottazione di ducati 1.500 v. [valuta] c. [corrente] che con li soliti metodi saranno dal Savio Cassier del Collegio fatti passar alla cassa del Deputato alla valle di Montona per esser impiegate nella posizione de termini stessi nelli modi e misure già adottate.

Privici / Appendices

1.

1779, 4 agosto. In Consiglio dei Dieci.

Quanto provvida ed utile è stata al premuroso contemplato oggetto la massima sino da remoti tempi stabilita ed eseguita di separare nel pubblico bosco e valle di Montona con termini fissi e permanenti di pietra il terreno ch'è di pubblica ragione dalle porzioni legittimamente possedute da particolari. Benemerita altrettanto comparisce l'attenzione e la vigilanza del peculiar Magistrato, il quale, avendo rilevato che molti di essi termini all'andar del tempo mancati sieno ed altri infranti e sepolti, dimostra nella scrittura letta la necessità di rimetterli nello stato e numero primiero a scampo di quei usurpi che dalla malizia dei privati possessori possono esser tentati. Meritano approvazione il suggerimento, le diligenze ed osservazioni da quei zelanti cittadini fatte sul luogo praticare e gli esami prestati per commissione loro dall'accreditato ingegnere Bighignato, affine di conoscere il bisogno e la spesa occorrente per il ripristino di essi termini nelle differenti misure, la quale da lui viene calcolata per intiero, tanto riguardo al lavoro, condotta ed impianto, quanto per ogni altra spesa nell'indicata summa che compresa una qualche mercede al detto ingegnere, si fa ascendere a ducati 1.500 v. c.

Persuaso il Consiglio dei Dieci in vista agli esposti tanto essenziali oggetti dell'utilità di una tal opera, ne approva in conformità al suggerimento l'esecuzione, nella quale doverà per una maggior cautela aversi l'avvertenza di fare che ne termini stessi inciso sia un San Marco ed il millesimo delle pertiche che progressivamente denoti di termine in termine tutto il giro del conterminato circondario. Diretta una tale provvidenza a preservare

e difendere dagli usurpi ed arbitri il pubblico bosco da cui si traggono così preziosi capitali inservienti alle premurose esigenze del pubblico servizio, il Consiglio medesimo nel rimettere in copia colla presente nella parte che riguarda la spesa suddetta la scrittura del Magistrato, la relazione e l'unito disegno ai Savi del Collegio, trova a ricercarsi a devenire con il Senato a quelle deliberazioni che crederanno conferenti.

2.

1779, 20 marzo. Data dal Magistrato dei Deputati alla Valle di Montona Francesco Grimani e Leonardo Dolfin.

Ai Capi del Consiglio dei Dieci.

Tra le molte provvidenze che prestate furono a preservazione e conservazione del bosco di Montona essenzialissima per i suoi effetti fu riconosciuta fin dall'anno 1566 quella di conterminare e separare con termini di pietra le pubbliche dalle private ragioni, anche togliere e allontanare col mezzo di questi qualunque danno, usurpo e pregiudizio che fu preveduto che potesse esser inferto dall'umana malizia come purtroppo giornalmente si verificò succeduto.

In vista di sì importante oggetto fu commesso da questo Ecc.mo Consiglio fin da quel tempo al n. h. [nobilhomo] Pietro Lando fu podestà di Montona la confinazione, quale dallo stesso anco eseguita con la posizione in allora di 356 termini di pietra, come raccogliersi dal di lui catasto, ne furono con ciò separate le pubbliche ragioni dalli privati possessi.

Col corso del tempo da che fu effettuata la provvidissima risoluzione, gran parte di detti termini andarono per le alluvioni sepolti, altri infranti e non più rimessi et altri temesi maliziosamente asportati da chi avrà voluto avvantaggiare il proprio particolare interesse di modo che perché esistendo in ora li segnali predetti che distinguono il pubblico fondo, resta questo ad arbitrio di chi se ne vuole approfittare con grave disordine e notabilissimo pubblico pregiudizio.

Fin dall'anno 1755, una investitura fatta dalla comunità di Montona a certi fratelli Berlera di due pezzi di terreno in vicinanza della pubblica valle, che ancora in dubbio resta se sia fondo di pubblica ragione, diede motivo a processori nostri di presentarsi alla S.V. [Signoria Vostra] con loro riverente scrittura 20 settembre dell'anno stesso, giudicando sin d'allora necessaria la remissione de' termini a conoscenza

e salvezza dei pubblici diritti, per lo che nacque il venerato decreto di questo Ecc.mo Consiglio 23 settembre suddetto che comandando il ripristino dei mancanti e fu confermata in seguito la conterminazione della Valle con altro posteriore decreto 5 giugno 1758 ma non per anco ridotto ad effetto.

Fu riconosciuta pure in occasione della personal visita di questo Magistrato seguita l'anno 1758 la somma sua importanza, ancor di più dimostrata dall'esatto disegno dell'intera valle eseguito con singolar accuratezza dall'abile ingegnere Cristoforo Bighignato, non che dalla continuate molestie de' privati confinanti e li frequenti tentati usurpi ben noti a codesto Ecc.mo Consiglio, fanno ad evidenza conoscere che la mancanza dei termini è il solo motivo che sì grave pregiudizio, rimandando all'infelice giustificazione dell'ignoranza e vulnerando con ciò i sacri diritti del Principato; danni questi che ben meritano di esser troncati con una esatta confinazione in tutto il suo circondario a sicurezza di un tanto prezioso capitale.

Abbiamo creduto di non ingannarsi nella scelta a quest'opera del prefato ingegnere Bighignato, praticissimo di quella valle per il fatto disegno, onde prodursi a questo Ecc.mo Consiglio con il dettagliato numero, qualità e dispendio delli occorrenti termini in luogo delli mancanti e dalle informazioni ritratte da detto ingegnere Bighignato veniamo a rilevar che per le diligenze da esso praticate in tutto il circondario del bosco avemo rinvenuti che il detto numero di 100 tra quali ve n'erano di spezzati, parte sotterrati ed altri prostesi a terra di modo che riconobbe che per nuovamente conterminare il predetto bosco necessari almeno si renderanno numero 300 termini includendo le tre prese di Mompazzesi, Termar e Lumè non comprese nella sopradetta confinazione 1566, per essere queste in allora state concesse alla Comunità di Montona, come raccogliessi dal sunnominato catastico del N. H. Lando et indi riprese a pubblica disposizione.

Si avanzò pure a riflettere sulla grandezza opportuna degli occorrenti termini e trovando diversità de' siti per la loro posizione reputò necessario formar li medesimi di tre differenti grandezze come dall'unito disegno, dovendo li più grandi essere posti nel basso della valle, li medi al piede della costa e li più piccoli sulle maggiori altezze delle costiere.

Vi studiò esso pure sul costo e questo ragguagliatamente lo calcola non minore di lire 36 l'uno tra lavoro di pietra, condotta ed impianto sicché li sopraddetti 300 termini a lire 36 ciascheduno viene ad importare la spesa di ducati 1.350 v. c. oltre a quella che può occorrere per rimetter li caduti, estraere li sotterrati

ed una discreta recognizione all'ingegnere Bighignato predetto in modo che il totale dell'intero dispendio può ascendere a ducati 1.500 v. c.

Qualora la S.V. addotti li zelanti sentimenti nostri derivati dall'importanza dell'argomento e consacrati dai suoi replicati decreti non resta che venghi suffragata la cassa di questo Magistrato, esausta affatto per li continui indispensabili dispendi che soffre per la deficienza di quanto dovrebbe contribuire l'Ufficio Ecc.mo del Camerlengo alla cassa di questo Ecc.mo Consiglio e il Magistrato Ecc.mo delle Miniere della denunziata summa di soldo, mentre non saranno da noi commesse tosto che dalla S.V. verrà deliberato quelle precauzioni ed avvertenze necessarie perché sia con tutta sollecitudine et esattezza eseguito un tal lavoro, giacché anche propizia si avvicina la stagione.

(*Omissis.*)

3.

Relazione dell'ingegnere Cristoforo Bighignato data in Venezia, 11 marzo 1779.

Per la costruzione de' termini da distribuirsi nella parte esterna del pubblico bosco e Valle di Montona a distinzione del pubblico diritto, prescrivono l'eccellenze vostre all'umiltà mia il determinare la figura [...] e lunghezza dei termini stessi con la distinzione del lavoro di quella parte che abbisognerà profundarsi e calcolarne il dispendio di tutta l'opera per condurla all'intero suo compimento.

Il vivo desiderio di puntualmente servire l'EE. VV. [Eccellenze Vostre] in questo importante affare che tutto riguarda il pubblico interesse impegnò la mia insufficienza a girare tutto quel vasto recinto per raccogliere quei lumi necessari a poter con fondamento rassegnare.

Il circondario di questo pubblico bosco non corrisponde che in picciola parte alla confinazione dell'anno 1566 rappresentata nel catastico del N. H. Lando coll'impianto di 356 termini di pietra viva dei quali per diligenza usata non mi è riuscito di ritrovarne che il solo numero di 100 e tra questi alcuni spezzati, logori, sparsi a terra e quasi sepolti.

Dalla mancanza di tanti segnali indicanti la di lui estensione sono derivate le colpevoli dilatazioni entro il pubblico essendo stato in molte parti occupato dall'ingordigia dei confinanti e che tuttavia continuavano senza riserva e senza riguardo, portando il sensibile discapito al pubblico reale servizio. A scanso però dei sentiti disordini e per togliere la peccaminosa continuazione degli usurpi, meditano l'EE. VV. di far praticare una nuova generale confinazione fissando li

termini indebitamente tenuti ed escludendo le tre prese di Termar, Lumè e Momparezzi state in tempo della confinazione del N. H. Lando concesse alla comunità di Montona e non comprese nel circondario medesimo e dovendo su di questi esponere il divoto mio parere, ho creduto bene che col riflesso a quella irregolare boschiva situazione, quale oltre il piano della valle si estende in vari siti sopra le costiere che la circondano, il mostrare in separato disegno che unisco a questa mia umilissima, la figura e grandezza dei termini che sino al n. di 430 reputo convenire al bisogno di tutta l'operazione, disponendo li maggiori nei siti più bassi, li medi nel pendio delle costiere e li minori sopra le costiere medesime con la profondità a cadaun assegnata che è quanto a mio parere può bastare a sostenerli e assicurarli.

Per quello poi riguarda la facitura dei termini stessi ho avanzato di procurare per il minor dispendio di ricercarne

da vari concorrenti l'esibizione, né avendo finora ritratto che alternate inconcludenti pretese, mi sono trovato nella necessità di calcolarne a metodo di quel paese la spesa del lavoro, della condotta e dell'impianto sul luogo da farsi questo con pietre in calzina, quali sull'esempio di altri simili incontri rilevo esser di lire 36 l'uno, l'importar de quali ascende alla summa di ducati effettivi 1.350 oltra la regolazione, riforma e innalzamento di quelli ritrovati ancora esistenti per il che potrà incontrarsi la spesa di altri 150 ducati che in unione ai suddetti formano l'intera summa di ducati 1.500 che è quanto credo poter meritare chi sarà per assumere l'impegno dell'intera esecuzione, quale ricerca soccorso ed assistenza fedele e molto più d'una qualunque improvvisa autorevole sorpresa di VV. EE. onde condurla senza perdita di tempo nell'entrante opportuna stagione al suo felice compimento.

(Omissis.)

LITERATURA / LITERATURE

- AGNOLETTI, M., 2000., Il bosco in età veneziana. U: Bondesan, A., Caniato, G., Vallerani, F., Zanetti, M., (eds.) *Il Piave*, 259-272, Sommacampagna (Verona), Cierre Edizioni.
- BERTOŠA, S., BRADARA, T., KUZMANOVIĆ, N., 2009., Kunfini i zlamenja - oznake granica i međa u Istri od srednjeg vijeka do našega doba / Confines and Boundaries - Marks of frontiers and borders in Istria from the middle ages to the present period, *Histria archaeologica* 40, 115-144.
- BERTOŠA, S., 2013., Povijesne crtice o istarskim šumama: Motovunska šuma, Kornarija, Kontija, Vidorno, Šijana i Ližnjemoro (uz osvrt na granične oznake) / Cenni storici sui boschi istriani (con riferimento ai cippi confinari): Bosco di Montona, Cornaria, Foresta di Leme (Contea), Vidorno, Siana e Lisignamoro. U: T. Bradara (ed.) *Kamik na kunfinu: granične oznake u istarskim šumama / Pietre sui confini: i cippi terminali nei boschi istriani*, 15-51. Monografije i katalozi 22. Pula, Arheološki muzej Istre.
- BRADARA, T., 2013., Uvod / Introduzione. U: T. Bradara (ed.) *Kamik na kunfinu: granične oznake u istarskim šumama / Pietre sui confini: i cippi terminali nei boschi istriani*, 9-13. Monografije i katalozi 22. Pula, Arheološki muzej Istre.
- BRADARA, T., BERTOŠA, S., KUZMANOVIĆ, N., GALLO, C., GOBIĆ-BRAVAR, Đ., VALENČIĆ, S., 2013., *Kamik na kunfinu: granične oznake u istarskim šumama / Pietre sui confini: i cippi terminali nei boschi istriani*. Monografije i katalozi 22. Pula, Arheološki muzej Istre.
- GOBIĆ-BRAVAR, Đ., 2013., Restauratorski zahvati na graničnom kamenu / Interventi di restauro a un termine di pietra. U: T. Bradara (ed.) *Kamik na kunfinu: granične oznake u istarskim šumama / Pietre sui confini: i cippi terminali nei boschi istriani*, 99-107. Monografije i katalozi 22. Pula, Arheološki muzej Istre.
- KUZMANOVIĆ, N., BRADARA, T., 2013., Katalog nalaza / Catalogo dei reperti. U: T. Bradara (ed.) *Kamik na kunfinu: granične oznake u istarskim šumama / Pietre sui confini: i cippi terminali nei boschi istriani*, 117-273. Monografije i katalozi 22. Pula, Arheološki muzej Istre.
- LAZZARINI, A., 2006., La trasformazione di un bosco. Il Cansiglio, Venezia e i nuovi usi del legno (secoli XVIII-XIX), Belluno, isbrec.
- LAZZARINI, A., 2009., Boschi e politiche forestali. Venezia e Veneto fra Sette e Ottocento, Milano, Franco Angeli.
- PITTERI, M., 2006., I pascoli di Tambre. Risorse locali e pratiche comunitarie fra antico e nuovo regime. U: Amantia, A., *Tambre. Un comune della montagna bellunese tra Sette e Novecento*, 53-150, Belluno, Comune di Tambre/isbrec.
- PITTERI, M., 2007., *Per una confinazione equa e giusta. Andrea Tron e la politica dei confini della Repubblica di Venezia nel '700*, Milano, Franco Angeli.
- PITTERI, M., 2014., Incidenti sul confine di stato del bosco veneto di Montona nel '700, *Acta Histriae* 22, 2.
- TIEPOLO, M. F., 1987., *Boschi della Serenissima, utilizzo e tutela*. Mostra documentaria 25 luglio - 4 ottobre 1987, Venezia, Archivio di Stato di Venezia.

SINTESI

I TERMINI DEL BOSCO DI MONTONA ERETTI NEL 1779

Mauro PITTERI

Nel 1779, un decreto del Senato di Venezia approva la confinazione del bosco della Valle di Montona e la positura dei termini di confine, consistenti in dei cippi di pietra e calcina. Grazie a questo documento è possibile conoscere il nome dell'ingegnere progettista, Cristoforo Bighignato, il costo dell'opera, pari a 1.500 ducati veneti e il numero dei nuovi cippi, trecento. La confinazione fu ritenuta necessaria per contrastare usurpi e sconfinamenti e per rendere evidente la linea divisoria tra beni fondiari pubblici di proprietà dello Stato e beni fondiari di proprietà privata. Inoltre, il decreto del Senato dà una prova documentale certa alle ricerche sul campo eseguite per conto del Museo Archeologico dell'Istria.